

УДК 371.13

Н. С. Щерба,

кандидат педагогічних наук, викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

КАТАЛОГ НАВЧАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ І ПРИЙОМІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті проаналізовано деякі причини недостатньої успішності учнів у вивченні іноземних мов та запропоновано шляхи їх вилучення, наведено визначення таких ключових понять, як "стратегія у вивченні іноземних мов", "стратегії запам'ятовування", "когнітивні, компенсаторні, метакогнітивні, соціальні, соціально-афективні та афективні стратегії", наведено уривки каталогу стратегій і прийомів у вивченні іноземних мов.

Ефективність вивчення іноземних мов (ІМ) у середніх навчальних закладах знаходиться у прямій залежності від того, наскільки учень сприймає себе *суб'єктом* навчального процесу, наскільки бере на себе індивідуальну відповідальність за недоліки своєї роботи, контролює строки та якість виконання завдань, що постають перед ним. Стимулювання та мотивація учнів ставитися до навчального процесу сумлінно сприяє підвищенню результатів навчального процесу. Проте, як показує практика та численні наукові дослідження, що проводились у закладах середньої освіти різних країн (Р. Оксфорд, Е. Д. Коуен, І. Макаро, П. Д. Макінтайер, А. В. Щепілова, Н. Нейман, М. Фр'юліх, А. Турула, Х. Штерн, А. Тодеско та ін.), серед основних причин недостатньої результативності в навчанні є відсутність *умінь* вирішувати типові проблеми навчальної діяльності. До таких належать, наприклад: уміння планувати виконання мовленнєвого завдання, вміння швидко та ефективно вивчати ті чи інші матеріали іноземною мовою, вміння знаходити потрібну інформацію у бібліотеці, словнику, Інтернеті тощо. Недостатність або відсутність подібних умінь є причиною пасивного, незацікавленого ставлення до виконання завдань або спричиняє відмову від їх виконання. Очевидно, що лише дисциплінарні міри в даному випадку можуть не принести користі, оскільки відсутні вміння потрібно розвивати. Така позиція підтримується і в чинному Державному стандарті базової і повної середньої освіти (освітня галузь "Мови і літератури" [1: 58; 1: 60]). У ньому висувуються вимоги щодо цілеспрямованого тренування учнів у використанні комунікативних і навчальних *стратегій* з метою їх підготовки до ефективного подолання можливих труднощів у навчальних та життєвих ситуаціях, до яких задіюється іноземна мова. Тому, розробка відповідних питань актуальна й у форматі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови. Висвітлення одного з можливих варіантів покращення рівня професійності майбутнього вчителя ІМ щодо розвитку в учнів таких "стратегічних" умінь і є метою даної статті.

Поняття "стратегія" і "прийом" у вивченні ІМ викликають науковий та практичний інтерес серед методистів усього світу вже понад 30 років. **Стратегія у вивченні іноземних мов** трактується у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти як "певним чином організована, цілеспрямована та керована лінія поведінки, обрана індивідом для виконання завдання, яке він ставить собі сам або з яким стикається" [2: 10]. Стратегії реалізуються засобами окремих прийомів (способів дій) та розподіляються на прями й непрямі [3].

До прямих стратегій належать:

1. Стратегії запам'ятовування / прийоми, ключові слова – "запам'ятати" та "пригадати" (memory-related strategies) (D. Larsen-Freeman, 2000; J. M. Green, R. L. Oxford, 1995 та ін.) – це способи ефективного функціонування та розвитку оперативної та довгострокової пам'яті, завдяки яким учень здатний швидше і продуктивніше запам'ятовувати нову інформацію та пригадувати раніше засвоєну. До них належать: групування матеріалу, використання зображень та уявних образів (imagery), римування (rhyming), фізичні рухи (moving physically), реструктурування (reviewing in a structured way).

2. Когнітивні стратегії / прийоми, ключові слова – "пізнати", "дізнатись", "навчитись" (A. В. Щепілова, 2003; J. M. Green, R. L. Oxford, 1995; J. Rubin, 1981; D. Larsen-Freeman, 2000; T. A. Van Dijk, 1983 та ін.) безпосередньо пов'язані з конкретними завданнями навчання і передбачають відбір і презентування навчального матеріалу згідно цілей і завдань навчання. До основних когнітивних стратегій належать міркування (reasoning), аналіз (analyzing), підбивання підсумків (summarizing), та вправлення (practicing), включаючи не тільки мовний матеріал активного вжитку. Вони залучають студентів до взаємодії і маніпулювання матеріалом, що вивчається.

3. Компенсаторні стратегії / прийоми, ключові слова – "подолати", "вирішити" (Р. Елліс, 1987; Г. Ейгер, І. Рапопорт, 1991 та ін.) містять способи пошуку суб'єктом навчання виходу з положення, коли він не володіє необхідними засобами (знаннями, вміннями) і шукає їм заміну. Вони умовно розподіляються на 2 підвиди: навчальні та комунікативні. Як стратегії навчання вони містять повторення, класифікацію, перенос, дедукцію, індукцію та інше.

4. Комунікативний підвид компенсаторних стратегій називають у науковій літературі ще й **стратегіями досягнення** (термін: C. Faerch, G. Kasper) (achievement strategies, coping strategies) (L. Mariani, 1994; E. Tarone 1980; Li-sheng XU, 2000; E. Yule, E. Tarone, 1997; M. Canale, M. Swain, 1980; О. С. Мисечко; R. Hssein, R. Al-khanji, S. El-shiyab та ін.) і співвідносять з поняттям "**комунікативні стратегії**" (Li-sheng XU, 2000; Г. А. Краснощекова; В. Г. Александров; Г. Н. Александров; О. Ф. Гаун; В. А. Кононова; О. Б. Потехіна, І. Б. Рюміна, Т. В. Федосєєва; Л. І. Невірко; Л. Сафіна; Т. В. Федосова; А. **Gilmore та ін.**). Компенсаторні комунікативні стратегії визначають як "потенційно усвідомлені плани для вирішення того, що людина вважає проблемою в досягненні певної комунікативної мети" (C. Faerch, G. Kasper, 1980).

До *непрямих стратегій* відносяться:

1. Метакогнітивні стратегії / прийоми, ключові слова – "організувати", "спланувати", "перевірити", "оцінити" (N. Naiman, M. Frohlich, A. Todesco, 1975; N. **Naiman, M. Fröhlich, H. Stern, A. Todesco**, 1978; J. Rubin, 1975; H. Stern, 1983; D. Larsen-Freeman, 2000; J. M. Green, R. L. Oxford, 1995; А. В. Щепилова, 2003 та ін.) – це стратегії, що ґрунтуються на обдумуванні процесу навчання з метою підвищення його ефективності. Вони використовуються, щоб планувати, контролювати та оцінювати виконання мовних чи мовленнєвих завдань.

2. Афективні прийоми / стратегії, ключові слова – "контролювати свої емоції", "мислити позитивно" (емоційні або стратегії емоційного саморегулювання, "handling emotional issues") (MacIntyre та Gardner, 1991; А. В. Щепилова, 2003; N. **Naiman, M. Fröhlich, H. Stern, A. Todesco, 1978**; J. M. Green, R. L. Oxford, 1995 та ін.) сприяють контролю емоцій: знижують тривожність, слугують засобом самозаохочення та самовинагороди.

3. Під соціально-афективними стратегіями / прийомами (ключові слова – "співробітничати з метою досягнення спільної мети") розуміються, способи ефективної взаємодії суб'єктів навчання з іншими (зокрема, з викладачем) для досягнення загальної мети та контроль емоційних станів під час навчання (перегляд негативних думок про нездатність виконати завдання, формування впевненості у тому, що завдання може бути виконане і т. д.).

4. Нарешті, соціальні стратегії / прийоми, ключові слова – "вчитись через співпрацю з іншими", "дизнаватись шляхом пошуку та обробки джерел інформації" (А. В. Щепилова, 2003; J. M. Green, R. L. Oxford, 1995 та ін.) передбачають усі форми співробітництва: уміння і бажання задавати питання, одержувати інформацію, співпрацювати з носіями мови, набувати культурну освідченість (becoming culturally aware) тощо.

Користуючись поданою вище класифікацією стратегій / прийомів, у 2005 та 2010 роках серед студентів 3 й 4 курсів ННІ іноземної філології та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету імені Івана Франка було проведено опитування щодо стратегій і прийомів, якими вони користуються у вивченні ІМ. За отриманою інформацією було укладено своєрідний каталог, окремі матеріали якого наведено нижче. Описані прийоми було відібрано, керуючись позитивною оцінкою з боку майбутніх учителів ІМ щодо їх ефективності у власному навчанні та можливої користі для учнів у складних навчальних чи комунікативних ситуаціях.

Таблиця 1.

Каталог стратегій і прийомів у вивченні ІМ. Прийоми запам'ятовування.

<i>1. Якщо запам'ятати слід слова чи словосполучення:</i>	
1	Щоб запам'ятати правопис нових слів, можна по декілька разів писати кожне слово на листку в рядочок.
2	Щоб запам'ятати складний нетиповий правопис слова, можна завчити його "політерне" написання (наприклад, "беаутіфул" – beautiful) і кожен раз подумки орієнтуватися на нього на письмі.
3	Щоб запам'ятати переклад слів, можна використовувати невеликі саморобні картки (на одній стороні іншомовне слово, а на іншій – переклад), зв'язати їх, наприклад, гумовою стрічкою і переглядати у вільний час.
4	Щоб легше пригадувати нове іншомовне слово, можна подумати, на яке слово у рідній мові воно схоже, та користуватися цією асоціацією (наприклад, німецьке слово "bezalen" (платити) можна запам'ятати за словосполученням: "платити за (za) <u>Лену</u> (len)").
5	Щоб легше запам'ятати переклад слова, можна пов'язати його з певним гумористичним образом (наприклад, щоб пригадати, як англійською буде візерунок " <u>ялинка</u> " (herring-bone pattern), можна спробувати уявляти собі чоловіче пальто у візерунок " <u>риб'ячий кістяк</u> ").
6	Слово чи словосполучення легше запам'ятати, якщо воно зустрічається у знайомій іншомовній пісні чи вірші, які можна повторювати про себе чи вголос.

II. Когнітивні прийоми

1. Щоб засвоїти мовленнєвий зразок чи граматичну конструкцію:	
1	Скласти з ним речення "широкого вжитку", запам'ятати і використовувати його у багатьох контекстах. Наприклад, за мовленнєвим зразком: "What I really lacked was experience" – можна скласти таке речення: " <u>What I need is some time to take the decision</u> " тощо.
2	Можна у вільний час влаштувати з однокласником чи іншою зацікавленою людиною гру: "Хто складе більше речень з потрібною конструкцією чи зразком".
3	Якщо це дозволяє конструкція чи зразок, можна скласти речення, що матиме для людини світоглядний смисл і може використовуватись як доповнення до розповіді про себе чи як аргумент у бесіді з кимось. Наприклад, за мовленнєвим зразком: "The most powerful ideas are the ones you absorbed indirectly" – можна скласти таке речення: " <u>The most experienced are the ones who started as unlucky people</u> ".
2. Щоб засвоїти певне граматичне правило:	
4	Засвоїти граматичні правила допомагає використання римованих рядків, наприклад: "В <u>Suppositional Mood</u> користуємось <u>should</u> ". Такий прийом традиційно використовується педагогами початкової школи (наприклад, у вивченні російської мови: " <u>Ча, ща</u> пиши через <u>а</u> ").
5	Засвоїти граматичне правило можна легше, якщо спробувати порівняти його з подібними в рідній чи інших іноземних мовах (якщо такі існують).

III. Навчально-компенсаторні прийоми

1. Щоб перекласти незнайомий текст без словника:	
1	При перекладі незнайомих слів без словника, людина може лише здогадуватися про їх значення, а тому переклад кожного слова варто перевіряти за контекстом.
2	Якщо після перекладу незнайомого тексту без словника залишаються незрозумілі речення, то можна спробувати перекласти їх, керуючись фоновими знаннями про предмет та здоровим глуздом.
2. Якщо іношомовний текст важко сприймається на слух:	
3	Щоб зрозуміти складне для сприймання усне повідомлення, доцільно задавати співрозмовнику запитання чи попросити його говорити не так швидко.

IV. Метакогнітивні прийоми

1. Щоб ефективно спланувати свою навчальну діяльність:	
1	При плануванні роботи над великим за обсягом навчальним завданням (наприклад, курсовою роботою) обов'язково потрібно враховувати час для відпочинку. Це допоможе правильно розрахувати свої ресурси.
2	Щоб підвищити рівень своєї організованості у виконанні навчальної роботи, можна виробити у себе звичку починати її приблизно в один і той самий час щодня.
3	Щоб виконати велику за обсягом роботу вчасно, потрібно розподілити її на приблизно рівні частини за кількістю днів.
2. Щоб раціонально організувати роботу над завданнями:	
4	Щоб швидше виконати складне навчальне завдання, можна почати з тієї його частини, що видається найлегшою / найцікавішою. Після цього з решти роботи знов обрати те, що видається найцікавішим чи найлегшим і т.д.
5	Можна обрати і зворотню тактику: спочатку виконати найважчу частину завдання, залишивши наостанок найцікавіше.
6	Щоб раціональніше використовувати свій час, доцільно написати перелік завдань, які варто виконати і визначити послідовність їх виконання (наприклад, від більш складних до найпростіших).

V. Соціальні прийоми

1. Щоб знайти потрібну інформацію:	
1	Щоб швидше знайти потрібну інформацію в мережі Інтернет, варто визначити ключові слова чи словосполучення, за якими та чи інша пошукова система обере мінімум потрібних сайтів.
2	Для пришвидшення пошуку даних в Інтернеті доцільним є використання попередньо визначених і перевірених тематичних електронних ресурсів (електронних бібліотек, офіційних сайтів тощо).
3	Для раціонального пошуку в електронній мережі доцільно поступово складати уявлення про те, яка пошукова система може надати найбільше інформації з тієї чи іншої теми, і користуватися ними відповідно.
4	Щоб швидше знаходити у книжкових крамницях потрібну літературу, варто кожного разу при їх відвідуванні звертати увагу на наявний асортимент.

5	Щоб визначити, де можна знайти потрібну людині інформацію (в бібліотеці, мережі Інтернет тощо), доцільно обговорювати це питання з людьми, що мають подібний досвід.
---	--

VI. Афективні прийоми

1. Щоб зменшити негативне ставлення до виконання завдання:

1	Якщо потрібно <i>швидко</i> виконати складне завдання, в якому є більш і менш цікаві чи приємні частини, то можна почати зі складнішої, неприємної роботи, а приємнішу й цікавішу виконувати у перервах, для відпочинку і самозаохочення.
2	Щоб <i>зменшити тривожність</i> , пов'язану з необхідністю виконати складне завдання, можна обговорити свої почуття з близькою людиною, що позитивно впливає на настрій особи.
3	У подібній ситуації ефективним психологічним фактором може виявитися розмова з людиною, яка вже виконувала подібні завдання.

2. Щоб підвищити працездатність:

4	Щоб підвищити працездатність і швидкість виконання важкого і неприємного завдання, можна тримати біля робочого місця предмети, що символізують відпочинок, який послідує за цим (журнал чи книгу, яку людина із задоволенням читає; диск з новим цікавим фільмом тощо). Проте цей прийом є дієвим лише за умови, що особа володіє <i>достатніми вольовими рисами</i> і не замінить роботу відпочинком.
5	Якщо людина не може примусити себе приступити до виконання складного завдання, не вірить у свої сили, то іноді буває корисно (якщо дозволяють умови роботи) штучно створити собі " <i>ситуацію успіху</i> ", тобто виконати іншу невелику роботу, що подобається та завжди легко вдається. Створений настрій допоможе поглянути на завдання позитивніше.
6	Щоб покращити працездатність у виконанні складного завдання, доцільно уявити собі свої відчуття, користь, переваги, що виникнуть внаслідок досягнення успіху в роботі.

VII. Комунікативно-компенсаторні прийоми (досягнення)

1. Якщо іношомовний співрозмовник не зрозумів вашого повідомлення:

1	У цій ситуації доцільним може виявитись переформулювання повідомлення іншими словами.
2	Якщо співрозмовник не розуміє певного слова, можна підшукати до нього синоніми, намалювати цей предмет або показати на нього (якщо є така можливість), використати його опис.
3	Якщо співрозмовник не розуміє певного слова, оскільки цей об'єкт притаманний лише для української культури (наприклад, вечорниці, колядники тощо), доцільним є використання короткої розповіді, що дозволяє іноземцю зрозуміти відповідний культурний контекст.

2. Якщо вам незрозуміле іношомовне повідомлення:

4	У цьому випадку доцільним є попросити співрозмовника переформулювати речення або пояснити його значення.
---	--

VIII. Соціально-афективні прийоми

1. Щоб зменшити хвилювання перед розмовою з носіями ІМ:

1	У цій ситуації можна попрактикуватись із зацікавленою людиною, що володіє іноземною мовою, попередньо домовившись обговорювати питання, які людині потрібно буде вирішити у розмові з іноземцями.
2	Для зниження тривожності можна спробувати налаштуватись на певну позитивну думку, наприклад, про те, що більшість людей здатні порозумітися між собою, незважаючи на перешкоди різного характеру.
3	Щоб позитивніше сприймати міжкультурне спілкування, яке очікується, можна пригадати випадки, коли подібні розмови проходили успішно і людина була собою задоволена.

2. Щоб психологічно налаштуватися на розмову з носіями ІМ:

4	Для легшого психологічного налаштування на розмову з представниками інших культур можна скласти перелік усіх питань, які потрібно буде вирішити.
5	Позитивний психологічний вплив у цій ситуації може мати попередня "мовна" підготовка до розмови, тобто пошук у словниках необхідних лексичних одиниць, які можуть бути використані з обох сторін.
6	Щоб спокійніше ставитись до розмови з носіями ІМ, з якими людина зустрінеться вперше, можна спробувати знайти якнайбільше інформації про їх манеру ведення розмови, особливості вимови тощо (якщо є така можливість).

Укладання та обговорення подібних каталогів на заняттях, наприклад, з методики викладання ІМ дозволяє студенту зорієнтуватися, в які педагогічні ситуації він може потрапити, коли учень не володіє достатніми "стратегічними" уміньми, і як на них ефективно відреагувати. Додатковою

користю від подібного роду навчальної діяльності є те, що студенти більше замислюються і над раціоналізацією способів власного навчання.

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що укладання, обговорення та використання у подальшій професійній роботі каталогів стратегій і прийомів є перспективним напрямом дій у ході виконання чинних нормативних вимог середньої освіти. Адже, студентами вищих навчальних закладів стають, в основному, колишні успішні учні, які користуються значною кількістю ефективних способів вивчення мов. А тому актуалізація таких знань і вмінь є цінним внеском до їх майбутньої професійної компетентності та, відповідно, фактором підвищення результативності в роботі за фахом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга вчителя іноземної мови : довідково-методичне видання / [упоряд. О. Я. Коваленко, І. П. Кудіна]. – вид. 2-ге, доповн. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 50–60.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Oxford R. L. Language learning strategies : What every teacher should know / R. L. Oxford. – Boston : Heinle & Heinle. – 1990. – 342 p.

Матеріал надійшов до редакції 03.09. 2010 р.

Щерба Н. С. Каталог учебно-коммуникативных стратегий и приемов в подготовке будущего учителя иностранных языков.

В статье проанализированы некоторые причины недостаточной успеваемости учащихся в изучении иностранных языков и предложены пути их устранения, приведены определения таких ключевых понятий, как "стратегия в изучении иностранных языков", "стратегии запоминания", "когнитивные, компенсаторные, метакогнитивные, социальные, социально-аффективные, аффективные стратегии", предложены выдержки из каталога стратегий и приемов в изучении иностранных языков.

Scherba N. S. Learning and Communicative Strategies and Techniques Catalogue in a Would-be Foreign Language Teacher's Professional Development.

In the article the author analyzes some reasons for insufficient pupils' progress while learning foreign languages and suggests ways of improving the situation, key words' definitions are given ("a strategy in a foreign language acquisition", "memory-related strategy", "cognitive, compensatory, metacognitive, social, social-affective, affective strategies"), extracts from the catalogue of learning and communicative strategies and techniques in a foreign language learning are suggested.